

Мелькитские иконы в соборании Эрмитажа // Эрмитажные чтения в память В. Ф. Левинсона-Лессинга. – СПб., 133. – С. 44–46; *Vin же*. Живопись сиро-палестинского региона // Христиане на Востоке: Искусство мелькитов и инославных христиан. – СПб., 1998. – С. 127, 129. – № 164.

² Див.: *Candea V., Agémian S.* Icônes melkites. Exposition organisée par le musée Nicolas Sursock du 16 mai au 15 juin 1969. – Beyrouth, 1969; *Agémian S., Neemen al-Masawir*, peintre melkite. 1666–1724 // *Berytus. Archaeological studies.* – Beyrouth, 1992. – Vol. 39; *Пятницький Ю. А.* Живопись сиро-палестинского региона: Сергеев К. Маргиналии Христианского искусства // *Антиквариат, предметы искусства и коллекционирования.* – 2002. – № 4.

³ *Grabar A.* L'expansion de la peinture russe au XVI et XVII siècles // *Annales de l'Institut Kondakov.* – Belgrade, 1939. – T. XI. – P. 65–93.

⁴ Ср.: Афонские древности. Каталог выставки из фондов Эрмитажа. – СПб., 1992. – Кат. 15, 18, 19, 22, 63.

⁵ *Овсійчук В. А.* Майстри українського барокко. Жовківський художній осередок. – К., 1991. – С. 243–351.

⁶ Там само. – С. 330. – Іл. на с. 320; Волинська ікона: XVI–XVIII ст. – К.; Луцьк, 1998. – С. 24, 65–67. – Кат. 24.

⁷ Шедеври українського іконопису XII–XIX ст. – К., 1999. – Іл. 40.

⁸ Волинська ікона: XVI–XVIII ст. – С. 24, 68. – Кат. 25.

⁹ *Пучко В.* До характеристики волинського іконопису кінця XVII ст. // Пам'ятки сакрального мистецтва Волині на межі тисячоліть: питання дослідження, збереження та реставрації: Наук. збірник. – Луцьк, 1999. – С. 60–61.

¹⁰ Українские книги кирилловской печати XVI–XVIII вв.: Каталог изданий, хранящихся в ГБЛ. Вып. 1. – М., 1976. – Ил. 432.

¹¹ Там же. – Ил. 562.

¹² Українские книги кирилловской печати XVI–XVIII вв.: Каталог изданий, хранящихся в ГБЛ. – М., 1990. – Вып. II. – Ч. 2. – Ил. 1923.

¹³ Там же. – Ил. 1977.

¹⁴ Шедеври українського іконопису XII–XIX ст. – Іл. 42.

¹⁵ *Djurić V. J.* Icônes de Yougoslavie. – Belgrade, 1961. – P. 86. – Pl. VII. – № 5, 6.

¹⁶ *Січильський В.* Іван Мазепа: Людина і мценат. – Філадельфія, 1951. – С. 46–47; *Борцак І.* Іван Мазепа. – К., 1991. – С. 23.

¹⁷ Журнал Министерства народного просвещения. Ч. 79. – 1853. – С. 47–49.

¹⁸ *Морозов Д. А.* Арабское Евангелие Даниила Апостола: (К истории первой арабской типографии на Востоке) // Архив русской истории. Вып. 2. – М., 1992. – С. 193–203.

¹⁹ *Сергеев К.* Маргиналии Христианского искусства. – С. 90.

Марина Чиркова

**ВИБОРИ ДО ВСЕРОСІЙСЬКИХ УСТАНОВЧИХ ЗБОРІВ НА ПОЛТАВЩИНІ
(джерелознавчий аспект)**

Незважаючи на численні протягом останнього десятиліття публікації, присвячені аналізу подій Української революції, залишаються в тіні постаті деяких політичних діячів та досить багато нез'ясованих фактів, що потребують вивчення та персоніфікації. Якщо раніше увага істориків була прикута до ходу Жовтневої революції та її впливу на Україну, то останнім часом навпаки – вони майже повністю зосереджені на висвітленні подій лише в Україні. Вчені часто свідомо чи несвідомо не враховують, що до проголошення незалежності УНР ІV Універсалом політику більшовицького уряду не можна вважати зовнішнім фактором, тому що в регіонах України різні політичні сили та більшість населення продовжували пов'язувати своє майбутнє не лише з Києвом, а й із Петроградом. Щоб об'єктивно оцінити події майже вікової давнини, які не тільки кардинально вплинули на процеси самовизначення української нації та державотворення, але й до цього часу продовжують їх зумовлювати, необхідно врахувати всі наявні обставини та події.

Часто поза увагою дослідників залишається така яскрава сторінка в історії революційного та національно-демократичного руху як вибори до Всеросійських Установчих зборів, проведені 12–14 листопада 1917 р. (за ст. ст.). Уперше громадяни колишньої Російської імперії отримали можливість вільного волевиявлення своїх політичних симпатій. Агітація та пропаганда різних

партій та рухів у передвибірній боротьбі сприяли підвищенню політичної та національної самосвідомості електорату. Саме тоді колишня Російська імперія мала шанс перетворитися з “пором народів” на правову державу, побудовану за зразками західних демократій, – для цього вже було зроблено перший крок – вибори до Всеросійських Установчих зборів, організовані на підставі найдемократичнішого на той час закону у світі. Російська Конституанта мала вирішити подальшу долю країни, а саме – розв'язати питання про її політичний устрій, участь у світовій війні, земельне питання, самовизначення націй (серед них, звичайно, української) та інші, не менш важливі.

На жаль, Всеросійським Установчим зборам не довелося відіграти тієї ролі, що їм призначалася. Проте передвибірча боротьба відобразила весь спектр політичних партій та рухів, які існували в країні на той період, а результати виборів наочно продемонстрували політичні симпатії електорату. Адже вибори відбулись через п'ять днів через проголошення ІІІ Універсалу Центральної Ради та через два тижні після більшовицького Жовтневого перевороту, а їх підсумки можуть слугувати показником популярності політики тих чи інших партій у регіоні.

Історіографія цього питання нечисленна; більшість праць опубліковані в радянський період, що надало їм певного ідеологічного забарвлення. Першою спробою

вивчення історії виборів до російської Конституанти на Полтавщині стала ґрунтовна стаття М. Соболева "Вибори до Всеросійських та Українських Установчих зборів на Полтавщині". В ній автор залучав до наукового обігу підсумки голосування по всіх повітах Полтавщини за кожний кандидатський список, та охарактеризував позиції основних політичних сил. Серед недоліків статті, крім ідеологічної упередженості, слід зазначити, що недбало вказані прізвища кандидатів: Арон (треба Аронсон), Наложій (слід Положай) та ін.¹

Продовженням дослідження теми, але вже в межах усієї України, можна вважати статтю І. К. Рибалки "Рабочий класс Украины на выборах во Всероссийское и Всеукраинское Учредительное собрание". У ній подані деякі цікаві цифри по центральних губерніях України, зокрема по Полтавщині, хоча автору й не вдалося уникнути фактографічних помилок. Зокрема, у виборах на Полтавщині взяли участь 1 149 256 осіб (а не 1 136 614), за УСДРП проголосувало 22 613 осіб (а не 27 324). Ці помилки, напевно, можна пояснити тим, що І. К. Рибалка основну частину роботи присвятив вивченню виборів у промислових районах².

С. О. Данішев у монографії "Великий Жовтень на Полтавщині" аналізує діяльність різних політичних сил у регіоні та оцінює результати виборів по Полтавському округу, намагаючись пояснити провал більшовиків політичною недосвідченістю трудящих³.

Бажання реабілітувати РСДРП (б) перед читачами за програв цієї виборчої кампанії та розгін Установчих зборів проглядає за наведеними В. І. Гусевим аргументами у статті "Більшовицькі організації України в боротьбі за маси в період підготовки та проведення виборів до Всеросійських Установчих зборів". У статті вказані дати виборів 27–29 листопада, що не зовсім вірно, адже в трьох виборчих округах (в тому числі Полтавському) вони відбулись 12–14 листопада. Крім того, автор подав неточну цифру тих, хто проголосував по Придніпровському повіту – 85 845⁴ (треба – 84 885).

Окремо треба виділити монографію О. Н. Знаменського "Всероссийское Учредительное собрание: история созыва и политического краха". Це ґрунтовне дослідження базується на широкому колі архівних і друкованих джерел. У ньому автор послідовно простежує зміни позицій різних партій, Тимчасового уряду, рад, різних громадських організацій та народних мас щодо ідеї Установчих зборів пролягом лютого 1917 – січня 1918 рр. Характеризуючи кандидатські списки по Полтавському округу, О. Н. Знаменський дещо наплутав (наприклад, він стверджує, що ліві меншовики запропонували окремий від загальнопартійного список, чого не було насправді)⁵. Але ця праця дуже цінна підбором фактів, хоча і має узагальнювальний характер, тому що головна увага автора більше стосується центральної Росії.

Не слід забувати і багатопланову працю І. Ф. Кураса "Торжество пролетарского интернационализма и крах мелкобуржуазных партий в Украине". Автор чи не пер-

шим із радянських українських істориків зробив спробу проаналізувати, хоча й тенденційно, роль українських політичних партій у подіях 1917–1920 рр. І. Ф. Курас зібрав та залучив до наукового обігу велику кількість важливих фактів про діяльність різних політичних партій та їх лідерів. Не обминув цей історик і теми виборчих кампаній 1917–1918 рр. в Україні. Зокрема, він вказує, що по Полтавському округу взяло участь у виборах до російської Конституанти 1 155 249 осіб⁶ (за звітом виборчої комісії – 1 149 256). Складається враження, що І. Ф. Курас голоси, набрані меншовиками, врахував двічі – окремо за їх кандидатський список та у сумі за списками "націоналістичних дрібнобуржуазних партій".

Ще один радянський історик Л. М. Спірін у книзі "Россия, 1917 год: из истории борьбы политических партий" подав підсумки виборів до Всеросійських Установчих зборів по країні та проаналізував їх. Цьому дослідникові теж не вдалося уникнути деяких неточностей, характеризуючи результати виборів по Полтавському округу. Так, назви деяких кандидатських списків вказані не зовсім вірно, наприклад, № 14 – трудовики та кооператори (насправді – Трудова народно-соціалістична партія); № 2 – хлібороби (треба – Партія хліборобів-власників); № 15 – українські меншовики (в дійсності – Українська соціал-демократична робітничка партія) та ін. Гадаємо, щоб об'єктивно оцінити підсумки виборів та рівень популярності їх учасників, важливо чітко знати, яка політична сила представляла певний кандидатський список. Крім того, Л. М. Спірін припустився помилки на пару десятків голосів у результатах голосування по м. Полтаві⁷.

Українські дослідники Ю. Гамрецький, Ж. Тимченко, О. Шцусь у монографії "Триумфальное шествие Советской власти на Украине" також стверджують, що трудящі Полтави на виборах до російської Конституанти більшість голосів віддали більшовикам⁸.

Із набуттям Україною незалежності історики отримали можливість об'єктивніше досліджувати тему виборів до Всеросійських Установчих зборів із залученням широкого кола джерел. Можна назвати статті полтавських дослідників В. Коротенка та М. Чиркової, в яких на підставі розсекречених архівних документів аналізуються підсумки виборів на Полтавщині й участь у них різних політичних сил⁹.

Окремо необхідно згадати фундаментальне дослідження визначного українського політика та історика, безпосереднього учасника визвольних змагань Д. Дорошенка "Історія України 1917–1923 рр." У першому томі цієї роботи автор розглянув результати виборів до Російських Установчих зборів на Україні і на Полтавщині зокрема. Слід констатувати, що й цей дослідник суттєво помилився у цифрах голосування. Д. Дорошенко вказує, що по Полтавському округу "Селянська Спілка" та УПСР набрали 596 000 голосів і вибороли 13 мандатів (у дійсності – 727 247 голосів, але лише 11 місць). До того ж, за його даними, від більшовиків,

російських есерів та хліборобів-власників пройшло по одному кандидату, що не зовсім так, бо за списком УПСР та ПСР було обрано 3-х осіб, а від хліборобів-власників – жодної. По м. Полтаві Д. Дорошенко подав попередні підрахунки голосів виборців – 19 711, причому стверджує, що перші три місця зайняли кадети, УПСР і ПСР та єврейський список, але це фактично не підтверджується¹⁰.

Важливе джерело для вивчення теми виборів – численна місцева преса. Передусім це “Вісті по справах виборів до Українських Установчих зборів Полтавської округової комісії”, в яких були надруковані підсумки виборів до російської Конституанти, списки обраних делегатів і зміни в їх складі¹¹. Цікаву інформацію про підготовку, проведення та результати виборів можна знайти на сторінках органів місцевої влади і самоврядування, як губернських, так і повітових, і міських. Саме тут друкувалися офіційні повідомлення центральної, окружної та повітових виборчих комісій¹². Крім того, зберігся зразок партійної преси, частина якої була створена саме як засіб передвиборчої боротьби-напрямок, більшовицький “Молод”. На сторінках партійних газет друкувалися кандидатські списки, передвиборчі платформи, роз’яснювалась позиція партії щодо інших політичних сил¹³. Також обов’язково слід вивчати й іншу пресу, таку, як “Полтавський день”, яка щоденно фіксувала події в місті та губернії, в тому числі й хід виборчої кампанії¹⁴.

Для забезпечення всебічності та об’єктивності висвітлення певного історичного факту неможливо обійтись без використання мемуарів безпосередніх учасників тих подій (політичних та громадських діячів, пересічних громадян). Не треба про них забувати і під час опрацювання теми виборчих кампаній 1917–1918 рр. Найчисленніші – спогади членів РСДРП (б), причому більшість з них написана, так би мовити, по свіжих слідах, що особливо цінно. Так, один з лідерів полтавських більшовиків, пізніше прибічник націонал-комунізму С. Мазлах у спогадах “Октябрьская революция на Полтавщине” згадує, що для реєстрації свого кандидатського списку більшовики вдалися до шантажу виборчої комісії, погрожуючи страйком друкарів. Колізія суперечки полягала у тому, що заявлений першим у списку Л. Д. Троцький не повідомив своє справжнє прізвище, тому виборча комісія відмовляла у його реєстрації¹⁵.

Інший більшовик, голова Полтавської Ради робітничих і солдатських депутатів С. Л. Козюра стверджує: “Під час виборів до Установчих зборів список більшовиків зібрав у Полтаві 65 тисяч голосів, тоді як чотири інші партії – тільки 30 тисяч, з них українські соціал-демократи – 22 тисячі”¹⁶. У такому контексті можна зрозуміти, що саме більшовики виграли вибори у губернії (65 тисяч – це число виборців, які віддали першагу списку РСДРП (б) по всьому округу), бо цей мемуарист скромно промовчав про кількість виборців, які підтримали українських есерів – 925 684 за двома списками.

Ще один член РСДРП (б) Х. Міронер у спогадах, присвячених п’ятнадцятиріччю Всеукраїнської партконференції, об’єктивніше описує діяльність полтавських більшовиків восени 1917 р., але помиляється у числі їх обранців до російської Конституанти – чотири замість одного¹⁷.

Лідер українських есерів М. Ковалевський теж розповідає про вибори до Всеросійських Установчих зборів на Полтавщині, характеризує розстановку політичних сил в регіоні напередодні їх проведення, пояснює програми основних політичних партій щодо шляхів суспільно-політичного розвитку України. М. Ковалевський констатує, що підсумки цих виборів продемонстрували популярність платформи УПСР у населення¹⁸.

В. Андрієвський – комісар Центральної Ради з питань освіти – дав дещо іншу оцінку різним політичним силам, які діяли на Полтавщині у роки революції. Особливу увагу він приділив висвітленню позиції хліборобів-демократів (УДХП) та їх участі у виборчій кампанії. Представники цієї партії, об’єднавшись із самостійниками в один кандидатський список, послідовно відстоювали незалежність України¹⁹.

Безперечно, найповнішими та об’єктивними джерелами для вивчення теми зборів до Установчих зборів на Полтавщині залишаються архівні документи Полтавської округової по виборах до Установчих зборів комісії, більшість яких зберігається у Держархіві Полтавської області²⁰, а частина – у ЦДАВО України²¹. У цих двох фондах є відомості про діяльність виборчих комісій різних рівнів по організації виборчого процесу в губернії, хід та підсумки виборів, участь у них різних партій. Крім того, у документах Генсекревборів та комісії по їх ліквідації можна знайти фінансову звітність Полтавської окружної та повітових виборчих комісій²². Протоколи засідань Полтавської Ради робітничих і солдатських депутатів відображають ставлення цього представницького органу щодо проведення виборчої кампанії до російської Конституанти, його вплив на хід виборів; яку позицію займали представники різних партій з цього питання²³. Копії зразків передвиборчих листівок на підтримку різних кандидатських списків зберігаються у фонді Держархіву Полтавської області. За їх змістом можна зрозуміти, які позиції займали щодо незалежності України, соціалізації землі, продовження світової війни тощо ті політичні сили, які запропонували ці списки. Також передвиборча агітація розкриває ставлення партій до їхніх політичних союзників та конкурентів²⁴.

Таким чином, ми спробували окреслити коло джерел, в яких є відомості про вибори до Всеросійських Установчих зборів на Полтавщині. Цей перелік далеко не повний і не обмежується вказаними документами, адже поза увагою залишилися деякі закордонні видання мемуарного характеру, пострадянські російські дослідження з даної теми, частина агітаційних матеріалів політичних партій та періодичної преси, фонд Всеросій-

